

УДК 159.9.07: 394 (Білорусь)

Канапляніков, Д. Г., Товсцік Т. Т. (Інститут математики і кібернетики, м. Мінськ, Білорусь)

ТРАДИЦІЙНІ УЯВЛЕННЯ БІЛОРУСІВ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ ПРО ГОСПОДАРСТВО

Протягом минулих десятиліть проводилися численні дослідження білоруської традиційної культури кінця ХХ – початку ХХІ ст. Вони стосувалися в основному мови, усно-поетичної творчості та матеріальної культури, а в останнє десятиліття – народних традицій. Але традиційний світогляд білорусів кінця ХХ – початку ХХІ ст. не вивчався. Тим часом, він є невід'ємною частиною національної культури, істотним чинником її існування та розвитку. На системі традиційного світогляду білорусів у значній мірі ґрунтуються сімейно-родинні взаємовідносини, у тому числі майнові стосунки між родичами, укладання шлюбів, ведення сімейного господарства, вибір житла.

Мета нашого дослідження – виявити підсистему уявлень про господарство як частину системи традиційного світогляду білорусів кінця ХХ – початку ХХІ ст. Для досягнення мети поставлені такі завдання: виявити традиційний характер підсистеми уявлень про господарство, описати частини підсистеми уявлень про господарство, характер господарювання, уявлення про землеробський цикл праці.

Дослідження карт уявлень дозволяє виявити зв'язок між образною та мовною репрезентацією світу і таким чином використовувати більш повний набір джерел для виявлення світогляду. «Карта уявлень» (ментальна карта, когнітивна карта) – це уявлення людини про якийсь фрагмент фізичного простору (наприклад, будинок, село, місто, регіон). Вважається, що просторові знання представляються у людини у вигляді «зображень, які є ізоморфічним аналогом» другого порядку «певного простору і у формі семантичної мережі ментальних пропозицій». Ці картки дозволяють і допомагають людині орієнтуватися в просторі, визначати своє місце розташування й напрямок руху. Виділяють ключові орієнтовні ознаки образу простору: шляхи руху, віхи (land-mark), райони і межі.

В одному випадку людина аналізує об'єкти як частини вже заданої системи, у другому випадку вона створює свою систему з цих предметів. Наявна система чітко проявляється при малюванні інформаторами предметів, будинку, двору, коли спочатку задається межа предмета (будинок, двір). При малюванні двору ними може використовуватися й орієнтація будівель щодо будинку. При описі навколишнього середовища

людиною створюється система, в якій об'єкти розташовані відповідно до певних правил, які виявляють традиційний світогляд.

При дослідженні уявлень про людину і суспільство нами досліджувалися уявлення про людину (біологію, розвиток людини від народження до смерті, анімістичні уявлення, уявлення про можливості чародійним чином впливати на інших людей (пристріт, чари)), родичівство (властивості і його визначення по крові, шлюбу), господарство (про господаря, господу, хату, вирощування рослин, годівництво тварин), традиційні звичаї та обряди (звичаєве право, календарні, сімейно-родинні, лікарські обряди і ритуали на сакральних місцях). Відповідно до цих категорій нами були систематизовані уявлення про людину і суспільство та запропоновано поділ цих уявлень на підсистеми уявлень. Про дослідженні нами особливу увагу було звернено на ті дані, які свідчать про зв'язок між підсистемами традиційного світогляду.

Традиційні уявлення про господарство найбільш яскраво проявляються в уявленнях про сімейне господарство. Виразними репрезентантами господаря й господині в уявленнях білорусів є чоловік та жінка. У білоруській мові терміни «господар», «господиня» часто використовуються як терміни свояцтва. У традиційній сім'ї господар вважається керівником, який встановлює норми сімейних взаємовідносин. Так, господар керує господарством, але й має багато у ній обов'язків: «Господар командує. Коня доглядає господар. Про сіно клопочеться щоб коню було, і корові також. Господар повинен турбуватись, щоб сім'ї було де жити, про хату клопочеться» (с. Бабічи, Чачерський район). Як і господар, господиня у хаті, за уявленнями інформаторів, повинна бути одна, кажуть, що дві господині не можуть жити в одній хаті, бо «дві матки в одному вуликові жити не будуть» (с. Бриньов, Петрикавський район). Сім'я в уявленнях білорусів – це спільнота свояків, які живуть разом і ведуть спільне господарство (м. Бельськ, Польща; с. Ракав, Валожинський район). Вважається, що садиба, тварини, земля знаходяться у володінні усієї сім'ї, але розпоряджається нею господар.

Вважається, що чоловік повинен оженитися, мати сім'ю. Проведені опитування показали: вважається, що людина стає господарем тоді, коли веде власне господарство.

Ще одним важливим репрезентантом господарства (або «хазяйства») в уявленнях білорусів виступають тварини. Додатково до них можуть включатись сільськогосподарські будівлі. Корова служить мірою господарчого стану села: інформатори порівнюють динаміку кількості корів, щоб описати сучасний стан села та господарства.

В уявленнях білорусів усе повинно мати господаря, білоруси про занедбане місце кажуть «нема господаря» (наприклад: с. Пяреспа, Сененський район. В уявленнях сучасних селян ідеальний господар –

«справний господар» є передусім приватним власником тварини (звичайно перераховують найперше корів, свиней, а потім усіх можливих інших свійських тварин), засобів праці. Станом на 2000 рік у Республіці Білорусь населенням утримувалося (не сільгоспідприємствами, фермерами) 630000 корів, 1333000 свиней, 101000 коней.

Як і у попередні століття, найкращим місцем для помешкання білоруси вважають садибу – власний дім, господарчі будівлі, навколо яких знаходиться власна земля з садом, городом, ріллею – садибу.

Господарювання у білорусів має у значній мірі сімейний, родичівський характер. Істотними при господарюванні залишаються уявлення про традиційні технології. Найпершою і найістотнішою для життя людини виступає технологія створення харчування та одягу. Технологічний прогрес у значній мірі торкнув цю царину, але треба зауважити, що і сам він розвивався на підставі традиційних технологій, спільних не тільки для білорусів, але і для інших європейських народів.

У традиційних уявленнях про господарство істотну роль відіграють уявлення про землеробський цикл праці: календарний рік поділений на періоди, щільно пов'язані з господарчою діяльністю, межі й кульмінаційні обрядові моменти яких визначаються святами й обрядами. Одні періоди мають власну назву, і назви свят промовляються інформаторами у другу чергу – Коляда, пости, жнива, інші визначаються за святами – Великдень і час після нього до Вознесіння, від Трійці до Купала. Найбільш насичений святами період від кінця зими до середини літа, і хоча по всій Білорусі справляються ті ж самі свята, у залежності від регіону і конфесійної належності найбільш активно справляються Масниця, Благовіщення, Великдень, Радуниця, Провідний четвер, Юрія, Трійця, «Духа», Купала, «Петра». Такі ж свята у тих же селах відзначалися, згідно зі звітками інформаторів, і у минулому столітті.

Таким чином, традиційні уявлення про господарство широко розповсюджені у білорусів у наш час. Вони мають системний характер і складають підсистему системи традиційного світогляду. Ці уявлення впливають на громадські взаємовідносини, у тому числі на господарську діяльність, проведення календарних обрядів, а також на природокористувальницьку активність. В уявленнях про господарство проявляються й підсистеми традиційних уявлень про навколишнє середовище, людину, свояцтво, звичай, що свідчить про взаємозв'язок підсистем традиційного світогляду білорусів, про те, що традиційний світогляд білорусів виступає системою.

Господар у традиційному світогляді має високий статус. Він – центр сім'ї та господарства, відіграє помітну роль у житті громади. Концепція господаря пронизує все життя білорусів. В уявленнях білорусів усе повинно мати господаря. Господарювання у білорусів має в значній мірі

сімейний, родинний характер. Підтримка створення господарства молодії сім'ї вважається обов'язком для всіх родичів, передусім батьків молодих.

Істотними при господарюванні залишаються уявлення про традиційні технології, уявлення про землеробський цикл праці. Сучасне проведення багатьох календарних обрядів праці виконується традиційним чином та згідно з традиційними уявленнями. Традиційний світогляд білорусів кінця XX – початку XXI ст. спрямований на традиційне ведення сімейного господарства, відіграє істотну роль у взаємовідносинах у господарських колективах. Таким чином, уявлення про господарство мають системний характер та складають цілісну підсистему системи традиційного світогляду білорусів. Підсистема уявлень про господарство виступає частиною системи традиційного світогляду білорусів кінця XX – початку XXI століття.

Підсистема уявлень про господарство представляється частиною системи традиційного світогляду білорусів кінця XX – початку XXI ст. та включає уявлення про господаря, господиню, садибу, традиційні технології. Традиційний світогляд білорусів кінця XX – початку XXI ст. сфокусований на традиційне бачення сімейного господарства.